

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

(ԹՐԲԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ)

(TURKISH ARMENOCIDE)

ՊԱՏԱՍԽԱՆ՝ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՍ

Գրեց՝ ՓՐՈՅ. ՄԱՆԱՍԷ Կ. ՍԵՒԱԿ

1964, ՆԻՒ ԵՈՐՔ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

(ԹՐԲԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ)

(TURKISH ARMENOCIDE)

ՊԱՏԱՍԽԱՆ՝ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՍ

ԳՐԷՅ՝ ՓՐՈՑ . ՄԱՆԱՍԷ Կ . ՍԵՒԱԿ

1964, ՆԻՒ ԵՈՐԲ

Ձ Օ Ն

Ի յիշատակ 1915-ի Մեծ Եղեռնի նահատակներ՝

ՎԱՀԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ

և

ՎԱՀԱՆ ՔԻՒՐՔՃԵԱՆԻ

ԵՐՈՒԱՆԴՈՒՀԻ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ

Նիւ Եորք, Ն. Ե.

**(Այս գրքոյկը լոյս կը տեսնէ մեկեանսուրեամբ՝ Նիւ
Եորքի հայութեան ֆաջածանօթ Տիկ. Երուանդուհի
Ասատուրեանի:)**

Սիրելի ազգակիցներ,

Ձերնամակներով, յաճախ, դանազան հարցեր կ'արծարծէք եւ կը գանդատիք, որ այդ հարցերու մասին ոեւէ հիմնական եւ գործնական քայլեր չեն առնուիր: Ձեր գանգատը կ'աւարցուցանէ, որ ազգային նախանձախնդրութիւնը ձեր մէջ տակաւին այնքան զօրաւոր է, որ դուք՝ իմ անծանօթ բարեկամներ, կը գրէք, որ ես այդ հարցերու մասին անդրադառնամ: Եւ պատրաստակամութիւն ցոյց կուտաք՝ ձեր մասնակցութիւնը տրամադրելու գործնական ճամբայէ մը ընթանալու համար: Ձեզմէ մէկը կը վերարծարծէ յայտնի լրագրող եւ հասարակական գործիչի մը անցեալին յայտնաբերած եւ ջատագոված խորթ ու նախատալից քաղաքական ուղղութիւնը: Սիրելի բարեկամներ, ես կը հասկամ ձեր ցաւը. կը զգամ այդ վերաւորիչ եւ հայ պատուոյն անպատուաբեր արտայայտութեանց բացած վէրքը՝ ձեր հոգիին մէջ: Այդ հարցին մասին, արդէն շատ գրուեցաւ անցեալին: Ձեմ կարծե՞ր, որ զայն վերարծարծելն օգուտ մը ունենայ: Անշուշտ, չեմ թելադրեր, որ մոռնաք այդ եւ նման հայ հոգիին խորթ ու անհաղորդ եղող երեւոյթները, բայց չեմ ալ թելադրէր, որ վերստին զբաղիք այդ եւ նման անշահ հարցերով:

Անցնինք, ուրեմն, վաղուան մեր իրազործելիք հարցերուն: Կարեւոր կէտը այս է: Ինչ որ չենք կրցած ընել, անցեալին մէջ եւ կամ սխալ ըրած ենք, կը պատկանի անցեալին: Օգտագործենք ներկան եւ սեւեռենք մեր հոգեկան ու մտային կարողութիւնները՝ մեր ազգային առկախ հարցերու գործնական լուծումին ի խնդիր:

Ըստ իմ տեսութեան, Սիւրուքը տառապեցնող երկու գլխաւոր հարցեր կան ներկայիս .

Ա.

ԱԶԳԱՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԱՐՄԱՏԱՑՈՒՄԸ

Այս ուղղութեամբ շատ գրուեցաւ եւ պիտի գրուի եւ խօսուի տակաւին: Այս ուղղութեամբ, գէթ ըստ երեւոյթին, մեր եկեղեցիները եւ կազմակերպութիւնները ջանքեր կը թափեն: Մարթենք, որ անոնց բաղձանքներն ու գործունէութիւնները արգասաւորուին գոհացուցիչ չափերով եւ մենք կարելին ընելու ենք անոնց օժանդակելու համար: Եւ սակայն, այս ուղղութեամբ կատարուած բոլոր ջանքերը՝ կը թուի մեզի, պէտք ունին վերածաղկման: Հարկաւոր է հոս շեշտեմք, որ մեր ազգային եւ համամարդկային կշիռ ունեցող արժէքներու գիտակցութեան արմատացումը մեր չափահաս եւ նոր սերունդի հոգիին մէջ՝ հանդիսանալու է մեր գործունէութեան առանցքը: Այլապէս՝ այն բոլոր փորձերը, որ կը թերանան այս պահանջը գոհացնել՝ աւազի վրայ գրուած խօսքերու համազօր

են : Ապրիլեան Եղեռնի առնչութեամբ, անոնք գիտակցելու են, որ այդ ողբերգա-դիւցազնական տուաման կր խորհրդանշէ Հայ Ժողովուրդի անսահման զօրութիւնը՝ պայքարելու եւ զոհաբերելու վասն մարդկային վեհագոյն սկզբունքներու պահպանման : Այդ տուամայի հրէշային ծալքերը պարզուելու է իրենց առջեւ, ըմբռնել կարծեսալու անոր պահանջած դիւցազնական վճռականութիւնը : Այս տեսանկիւնէն է, որ անոնց համար Հայ իրաւունքներու դատը նշանակութիւն կ'ունենայ եւ կը հանդիսանայ մղիչ ոյժ :

Բ.

ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՒԱԾ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱԽԵՐԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆՑ ԱՆՀՐԱԺԷՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ պատմական իրաւունքներու դատը, եւ անոր հետ անմիջական կապ ունեցող փրփականտի զանազան էջերը կը պահանջեն վերջին 150 տարուայ պատմական դէպքերուն նուիրուած բազմահատոր վաւերագրական ուսումնասիրութեանց շարքին հրատարակութիւնը : Այս հատորները ծառայելու են իբրեւ պատրաստ աղբիւր պայքարելու ընդդէմ Հայ իրաւունքներու յարուցուած դաւադրական քաղաքականութեանց : Թըրքական կառավարութեան կողմէ հովանաւորուած թուրք եւ օտար գործակալութիւններ ճարտարօրէն կը կերտեն սուտախիտ հակահայ փրփրոհականտա եւ թուրք համալսարանի փրփօյնները նենգամտօրէն կը փոխեն ժամանակակից պատմութիւնը թաղելու Հայ Ժողովուրդի պատմական հողերու իրաւունքներու դատը : Այս ոճրային արարքները չէզոքացնելու տեսակէտէն մենք ձեռնպահ ենք մնացած մօտ քառասուն տարիներ : Անոնք սուտերու եւ խարդախութեանց պատմութիւն մը ստեղծած են եւ պատմութեան էջերուն վրայ արձանագրել տուած, իսկ մենք՝ դէպքերու զոհերը, իրաւագուրկ եւ անգլուխ՝ ենթարկուած ենք նախատնջներու :

Մէկ խօսքով՝ թուրքերը յաջողեցան Թրքահայաստանի հայութիւնը ջարդել, անոր հարստութիւնը կողոպտել եւ մեր հոյակապ պատմական յուշարձանները խորտակել ու երկիրը ամայացնել, եւ այժմ անոնք սուտախիտ գիրքերով եւ գրութիւններով, շնականօրէն կը փորձեն անգիտահալ եւ ուրանալ իրենց դործադրած այդ բոլոր բարբարոսութիւնները :

Աւելին կայ, սակայն : Անոնք «խորամանկ»օրէն յաջողած են խաբել կարգ մը Ամերիկացիներ եւ Եւրոպացիներ եւ անոնց դրած գրքերուն մէջ արձանագրել տայ, որ հայերն էին յանցաւորը եւ թէ իրենք ինքնապաշտպանութիւն համար միայն քանի մը հաղար հայեր ջարդած են :

Թուրքերը երկրորդ ոճիր մը եւս կը գործեն, այսինքն՝ հայասպա-

նութիւնը Ֆիզիքսպէս իրականացնելէ յետոյ Թրքահայաստանի սահմաններուն մէջ, Թուրք պատմաբանները այժմ արշաւի ելած են հաւատացնելու թէ իրենց ժողովուրդը եւ թէ արտաքին աշխարհը, թէ՛ պատմութեան մէջ հայերը երբեք ազգութիւն մը եղած չեն, բացի դուցէ Մեծն Տիգրանի կարճ տիրակալութեան շրջանէն եւ կը հստակ իբեց «Հինգ հազարամեայ» պոյութեան մասին՝ Փոքր Ասիոյ մէջ։ Ուրեմն, Թուրքերը կը շարունակեն ի գործ դնել հայասպանութիւնը՝ նաեւ պատմութեան էջերուն վրայ։ Այս ուղղութեամբ՝ Թուրքերը ոգի ի բռին կ'ուզեն քաղաքական աշխարհի մտայնութեան վրայ դրոշմել այն միտքը, թէ հայկական կոչուած հողերու դատը ոեւէ պատմական հիմք չունի։

Այս նենգագրութիւններու առնչութեամբ՝ ամէն բանէ առաջ գիտնալու ենք, որ «ստախօս»ները կ'իւրացնեն առիւծի բաժինը։ Մրցումը անխուսափելի է։ Ստախօսութիւնը թէեւ միշտ ալ երեւան կուգայ, եւ սակայն ժամանակ կը պահանջէ։ Եւ սակայն, մինչ առ՝ ստախօսը շահաւոր դուրս կուգայ։ Եթէ իր ստախօսութիւնը հոգեբանական է, այսինքն ներքին հոգեկան է, իր ստախօսութիւնը համոզիչ է, եւ ան աւելի ժամանակ կը շահի եւ այդ կերպով մեծապէս նպաստ կը հնծէ։ Որովհետեւ գործնական (քաղաքական) աշխարհը նպաստաւոր դիրք կը բռնէ ճշմարտութիւնը դրժողին հանդէպ։

Եւ սակայն կայ եւ կը մնայ պատկերին միւս կողմը։

«Ողբալի են անոնք, որոնք չեն յարգեր ճշմարտախօսութեան օրէնքները, որովհետեւ անոնք պիտի կորսուին նստակեաց բաղերու նման»։

«Օրհնեալ են անոնք, որոնք արտաքին թշնամիներ ունին, որովհետեւ անոնք ներքին խաղաղութիւն պիտի վայելին»։ (*)

Պարագան ինչ որ ալ ըլլայ, վերեւ մէջբերուած ճշմարտութիւնները որքան ալ յուսադրիչ ըլլան, մեր հողին, մեր ներաշխարհը փոթորկած է։ Կարգալով Թրքական զազրելի սուտերն ու այլանդակութիւնները, ձեր հայու հոգին կը պոռթկայ։ Կարգալով՝ Ամերիկացիներու եւ Եւրոպացիներու կողմէ գրուած Թրքանպաստ դիրքերը, մարդկութեան դէմ կը ըմբոստանաք եւ ձեր սպիացած վէրքերը կը նորոգուին։ 49 տարիներ առաջ Թուրքերու կողմէ դործադրուած ազգասպանական դէպքերու տեսարանները ձեր աչքերուն առջեւ կը ցցուին եւ Թունաւոր նիզակի մը նման կը բորբոքեն ձեր հոգին ու սիրտը։ Եւ դուք, կը գալարուիք եւ կը հարցնէք բարձրադաշակ, թէ՛ «Ինչո՞ւ մեմք բան մը չեմք ըմեր։ Ինչո՞ւ ամամօքաբար անշարժացի եմք, ինչո՞ւ անբարոյակամացած եմք մեր արդար իրաւունքներուն դէմ կատարուող շնական շահատակութիւններու նկատմամբ»։

(*) Garrett Hardin, *Perspective in Biology and Medicine*, page 366, 1963, Volume 6, No. 3.

Սիրելի նամակագիրներ :

Հարցը «ինչո՞ւ»ներով կարելի չէ դիմագրաւել կամ լուծել : Այդ «ինչո՞ւ»ներուն չկարենալ պատասխանելը ոճիր մըն է, եւ մենք բոլորս այդ մեծ ոճիրին մասնակից ենք եղած 49 տարիներէ ի վեր : Այս խարանոդ «ինչո՞ւ»ները արտասանելու ատեն, մոռնալու չենք սակայն, որ Հայերու կողմէ մասնակի հրատարակութիւններ, անգլերէն լեզուով, եղած են եւ դեռ կ'ըլլան մեզմէ ոմանց կողմէ : Եւ սակայն, այդ հրատարակութիւններուն տպաքանակը եղած է սահմանափակ եւ անոնց տարածումը նմանապէս կատարուած է սահմանափակ շրջանակի մը մէջ : Դուք եւ մենք, սիրելի նամակագիրներ, պէտք եղած նիւթական ու բարոյական ավակցութիւնը չենք ընծայած այս հրատարակութեանց, չենք նպաստած անոնց արդիւնաւորման եւ չենք փորձած զանոնք հասցնելու անհրաժեշտ տեղերը : Եւ յաճախ, այս գիրքերուն բովանդակութիւնը եղած է զգացական եւ թերի վաւերագրական ու սյամագիտական խիստ պահանջները գոհացնելու տեսակէտէն :

Ինչ որ անհրաժեշտ է եւ անմիջական պահանջ, ատիկա «Պատմագիտական Ուսումնասիրութիւններ»ու նուէրուած կեդրոնի մը հիմնադրութիւնն է, որ նուէրուելի սոսկ այս եւ նման հարցերու վաւերագրական ուսումնասիրութեան եւ ատոնց մեծաքանակ տպագրութեան ու ցրուումին : Այս ուղղութեամբ կատարուած անցեալի փորձերը եղած են պատահական եւ առ հասարակ անհատական : Առանց այս կարգի գործելակերպ մը որդեգրելու եւ մարմնացնելու, մեր զգացական բորբոքումները անարժէք են եւ չեն կրնար կասեցնել թրջական հակահայ բրտրականտի այն համատարած աշխատանքը, որուն ներկայիս լծուած է Անքարա : Այսպիսի քայլերու հիմնական նշանակութիւնը շօշափելու համար հետեւեալ իրականութիւնները նկատի առնել անհրաժեշտ է եւ անխուսափելի :

Մինչեւ այսօր անգլերէն, Ֆրանսերէն կամ այլ օտար լեզուներով կատարուած սակաւաթիւ հրատարակութիւնները եւ մասնաւորաբար Հայերէն լեզուով լոյս ընծայուած գիրքերը, պրբոյկները եւ յօդուածները առհասարակ զգացական բնոյթ ունին եւ Հեռու են վաւերագրական ըլլալէ : Յաճախ յօդուածներ կը գրուին Ապրիլեան Եղեռնի մասին օտարներու արտայայտած դաղափարներու շուրջ, նպաստաւոր կամ անընդհատ մեզի : Այս գրութիւնները յաճախ կը թերանան արձանագրելու օտար Հեղինակին անունը, անոր Հեղինակած գրքին լման անունը, հրատարակիչին անունն ու հասցէն, հրատարակութեան տարին եւ գրքին ծաւալը : Բողոքալից գրութիւններ կը տպենք, առանց հիմնաւորելու մեր թէ՛յը պաշտպանող տուեալներուն աղբիւրները : Մեր թերթերու մէջ զը-

րախօսականներ կը տպուին այս հարցերու առնթր լոյս ընծայուած գիրքերու կամ ուսումնասիրութեանց շուրջ, առանց յայտնելու հրատարակչական մարմնամասնութիւնները: Այս ընթացքը անօգուտ է թուրքերու եւ օտարներու կատարած հակահայ փրփուականտները չէզոքացնելու տեսակէտէն:

Ասկէ մօտ տարի մ'առաջ Գալիֆօրնիայէն հայ մը 16 էջնոց կամ նման ծաւալով, հայերէն եւ անգլերէն պարունակութեամբ՝ հակաթուրք զբոյժ մը հրատարակած էր: Ոչ հայերէնը հայերէն էր, եւ ոչ ալ անգլերէնը անգլերէն: Այդ զբոյժի մէջ ըսուած էր, որ 1910-ին Սելանիէի մէջ Իթթիհատականները կամ Երիտասարդ Թուրքերը ժողով մը գումարած են եւ հոն Տոքթ. այսինչը ճառ մը խօսելով՝ ուրուպիոյ մէջ Հայաստանութեան ծրագիրը: Քանի մը նամակներ զրեցի այդ զբոյժը հրատարակողին, իմանալու համար իր ակնարկած այդ ճառին նախապէս ուր հրատարակուած ըլլալը, կամ անոր աղբիւրը: Մարդը չկրցաւ գոհացում տալ իմ հարցումին: Ակնարկուած այս հայ հեղինակը բժախնդրութիւն ցոյց չէ տուած թուրք Տոքթ.ի մը վերագրուած այդ ճառին ուրկէ առնուած ըլլալուն եւ իր լոյս ընծայած հայերէն ու անգլերէն զբոյժի մէջ այդ մասին ունէ աղբիւր գոյութիւն չունէր: Գրքոյի լեզուն աղքատ էր: Ամերիկացի մը կարդալով թերի անգլերէնով հրատարակուած այդ զբոյժը, կամ նման յօդուած մը՝ աննկատ պիտի ձգէր յայտնուած կարծիքները: Գրքոյի մէջ կային նաեւ հայկական ջարդերու վերաբերեալ պատկերներ, բայց անոնց վաւերագրական տեղեկութիւններ կը պակասէին: Այս կարգի հրատարակութիւնները ոչ միայն անօգուտ են, այլ նոյն իսկ վնասակար: Ասոնք ուղղակի կը վնասեն Հայկական Հարցի հետապնդման: Զգուշանաու ենք թերի գրութիւններով օտարները տպաւորելու մեր տղայական փորձերէն:

Վերջերս, հայ թերթի մը մէջ՝ պատուական հայ մը յօդուած մը հրատարակեց «Թուրքերու նոր տեսակի կողոպուտը» վերնագրով: Ան քանի մը օտար հրատարակութիւններէ մէջբերումներ ըրած էր: Մեզ մխիթարելու կամ կատրեցնելու տեսակէտէն, դրութիւնը վատ չէր եւ սակայն հարկաւոր էր, որ յօդուածագիրը յայտնէր օտար հրատարակութեանց հրատարակչական մանրամասնութիւնները՝ վերը յիշուած մօտեցումով: Էական է, որ յետ այսու հայ խմբագիրները իրենց աշխատակիցներէն պահանջեն օտար կարծիքներու կամ հրատարակութեանց մանրամասնութիւնները: Եթէ վերը յիշուած, այնպէս գեղեցիկ յօդուածին տեղեկութեանց հիման վրայ յենելով վէճի բունութիւնը բանգէտ Ամերիկացիի մը հետ, ինչպէս պիտի կրնամ գոհացում տալ անոր հարցումներուն. «Ո՞վ է ըսած, ո՞ւր է գրուած, ե՞րբ է գրուած, ո՞վ է հրատարակելը, ի՞նչ պայմաններու տակ կարծիք մը արտայայտուած է, կա՞ն այդ կարծիքին դէմ հակառակ կամ նպաստաւոր ուրիշ կարծիքներ եւ եթէ կան, որո՞նց կողմէ եւ անոնց վաւերականութիւնը»: Եթէ ինծի ուղ-

Հայթայթել զիմացինիս, ևս արդէն պարտուած ևմ եւ իմ Հետապնդած նպատակը ձախողած է:

Մենք չենք կրնար մեր վաւերական ու արդարացի դատը Հետապնդել եւ մեզի նպաստող զօրավիզ ուժեր հաւաքել մեր շուրջը, օտար շըրջանակներէն, առանց գիտական եւ խստապահանջ վաւերագրութիւններու: Այդ վաւերագիրները, իբրեւ ուսումնասիրութիւն պէտք է հրատարակել եւ մեզի յորհեւ աղբիւր գործածել, մեր բարեկամները մեզի գործակից դարձնելու համար: Ու այդպիսի խնամուած ուսումնասիրութիւններ հրատարակելը ամէն անձի կամ կազմակերպութեան գործ չէ: Առանց այս խստապահանջ ուղին որդեգրելու եւ գործնականացնելու, պարզապէս մենք զմեզ կը խարենք եւ ոչ ոք կրնանք համոզել ի խնդիր մեր ազգային հարցերուն: Այս կայութիւնը, ուրեմն, կը պարտադրէ մեզի, որ Հիմնենք Պատմագիտական Ուսումնասիրութեանց Կեդրոն մը, այդ ուսումնասիրութիւններ հրատարակելով մատչելի ընելու համար մեր նոք սերունդին եւ օտար կարեւոր անձերու ու Հաստատութեանց: Այս կէտը կ'ուզեմ մանրամասնել յետոյ:

2.— ՊԱՅՔԱՐ ԹՐՔԱԿԱՆ ՆԵՆԳԱՄԻՏ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Բոլոր զգացողական միտումներէ առաջ, առաջնորդուելու ենք Հետեւեալ իրականութիւններով.

Հայաստանութեան մեծ ողբերգութիւնները տեղի ունեցաւ ասկէ 49 տարիներ առաջ: Այն բոլոր չափահաս օտարները, որոնք ակնատես եղան կամ ծանօթացան մեր ոլորտի վրայ, այսօր կամ մեռած են եւ կամ ծերանոցներու մէջ կ'անցնեն իրենց վերջին օրերը, Հետեւաբար՝ այս վերջինները անզօր են իրենց ձայները լսելի ընելու եւ օժանդակելու մեզի, մեր դատի արդար լուծման մեր աշխատանքներուն մէջ:

Միջազգային թատերաբեմին ներկայ քաղաքական ղեկավարները՝ 1915 - 1922-ի շրջանին հազիւ նոր ծնած կամ հազիւ քանի մը տարեկան եղած կրնային ըլլալ, Հետեւաբար՝ անձնապէս անտեղեակ այդ դէպքերուն եւ 1924-ի Լօղանի տխրահռչակ դաշնագրէն յետոյ, Հայկական Դատին մասին գրուածները անոնց համար կը մնան պատահական կամ շատ ցանցառ: Հետեւաբար, այն օրէն ի վեր երկու օտար սերունդներ հասոնցած են, որոնք անտեղեակ են եւ մանաւանդ՝ անհաղորդ Հայկական Մեծ Եղեռնի պարագաներուն: Անոնք գուցէ Հեռուէն Հեռու կամ պատահաբար լսած կրնան ըլլալ այդպիսի դէպքի մը մասին, բայց անբաւարար չափով, որով՝ անընդունակ մարդկայնօրէն ակնկալուած պոթկում մը, կամ պահանջ մը զգալու իրենց հոգւոյն խորքին մէջ եւ մըտրախոտելու անոնց համամարդկային նշանակութեանն:

Իսկ թուրքերը, յաջողած են իրենց շուրջ «ճամբ» մը ստեղծել, հոգ

չէ թէ այդ «հմայք»ը հաստատուած ըլլայ թրջական անբարոյ խարհու-
թեան եւ խորամանկութեան վրայ: Միրենք կամ ոչ, «նոր թուրք» անուան
ներքեւ Գէմալական շարժումը՝ մեծաշուք ու զբաւսնեցող որդեգրեց
«ժողովրդավարական» սիստէմ մը, — հոգ չէ թէ այդ «ժողովրդավարա-
կան» սիստէմը որեւէ չափով չի տարբերիր Համիտեան եւ Երիտասարդ
Թուրքերու բռնապետութիւններէն, — որդեգրեց լատինական տառերու
դործածութիւնը, ֆէսը փոխարինեց եւրոպական գլխարկով, թուրք կի-
ներու քողերը վերցուց՝ անոնց դէմքերը ցուցադրելով աշխարհին, —
այս բոլոր «փոփոխութիւնները» կրցան խարել Եւրոպացին եւ Ամերիկա-
ցին, որոնք հոգեբանօրէն անկարող եղած են եւ անկարող են այսօր թա-
փանցել թուրքին բարբարոս նկարագրին, որ իր խորքին մէջ միշտ ան-
փոփոխ է ու կը մնայ նոյնը: Եւրոպացիք եւ Ամերիկացիք չեն կրցած
տակաւին ըմբռնել, որ «ժողովրդավարական» բարենորոգումներու ան-
ուան տակ եղած այս արտաքին փոփոխութիւնները չեն կրցած փոխել
Թուրք ոգին եւ իրական ժողովրդավարական սկզբունքներու հարազատ
դործադրութիւնը թուրքիոյ մէջ, կը նշանակէ թուրքին մահը:

Ես այս մասին յաճախ վէճեր կ'ունենամ ինձ պաշտօնակից համալ-
սարանի ուսուցչապետներուն հետ եւ կը ցուցնեմ, որ սկիզբէն մինչեւ
այսօր, Թուրքիոյ մէջ դէպքեր տեղի ունեցած են եւ միշտ տեղի կ'ունե-
նան, որոնք բացորոշ կերպով կ'ապացուցանեն որ կարծեցեալ «ժողովրդ-
դավարական» սկզբունքն ու ոգին չեն թափանցած եւ չեն կրնար թափան-
ցել թուրքին խելապատիկէն ներս: Այս կարգի վէճերով համոզել կարե-
նալու համար մեր Ամերիկացի կամ Եւրոպացի համաքաղաքացիները,
հարկաւոր է, որ մենք դէպքերը դիտած ըլլանք պատմա-փիլիսոփայա-
կան վերլուծումներով, բաղդատութեամբ եւ դասաւորումով, որպէսզի
կարենանք յաջողիլ մեր կարծիքներու եւ համոզումներու փոխանցման
ջանքին մէջ: Մեր ազգային դատին եւ մանաւանդ Մեծ Եղեռնի դէպքե-
րուն մասին նիւթեր ունեցող կեդրոնի մը անհրաժեշտութիւնը, ինքնին
հասկնալի կը դառնայ:

Գիտնալու ենք նաեւ, որ 49 տարիներէ ի վեր, օտար ատիերու վը-
րայ երկու սերունդներ հասած են: Ի բաց առեալ շատ փոքր թիւ այս
սերունդէն, մեծամասնութիւնը անտեղեակ է 1915-1924-ի դէպքերու
էական տուեալներուն: Անոնք հայերէն չեն կրնար կարդալ, իսկ անգլի-
երէնով լոյս տեսած գիրքերու կամ հանդէսներու մէջ եղած այդ նկա-
րագրութիւններն ու տեղեկութիւնները վը պատկանին քսանական կամ
նախքան քսանական թուականներուն, որով՝ նախ այդ հրատարակու-
թիւնները անմատչելի են մեր նորահաս սերունդին, եւ երկրորդ անոնք
չեն պարունակեր ամբողջական պատմութիւնը: Ակնարկուած այս աղ-
բիւրները անմատչելի եղած են մեր նոր սերունդին նաեւ այն պատճառով,
որ մեր համայնքային գործունէութիւններուն մէջ այս հարցը չէ շեշ-

տուած ըստ բաւականին, եղած ակնարկութիւնները պատահական բը-
նոյթ ունեցած են եւ կամ ասոնք թերի կերպով փոխանցուած են հին սե-
րունդէն նոր սերունդին :

Ապրիլեան Եղեռնի յիշատակութեան առիթներով կազմակերպուած
Ազգահանդէսները գլխաւորաբար կալուածը եղած է հին սերունդին : Նոր
սերունդը կամ չի յաճախեր այս ձեռնարկներուն եւ կամ չմտնէր Ապ-
րիլեան Եղեռնին նշանակութիւնը : Այս վիճակին պատճառները այլազան
ու բազմազան են : Փորձառութեամբ պէտք է ասել, որ կորսուելու դատա-
պարտուած եւ հայ կեանքով չհետաքրքրուող մեր նոր սերունդը կարելի
է հետաքրքրել ու դաստիարակել, եթէ պորձաձեռքեան դնենք օտար մի-
ջավայրին իրենց ծանօթ դաստիարակչական չափանիշերով մեթոտներ :

Ճիւղատէլֆիոյ մէջ վերջերս կազմուած է «Արմէնիըն Հիսթորիքըլ
Բիսըրչ Ասսայէթի» անունով լնկերութիւն մը, որուն գլխաւոր նպա-
տակն է, ի մէջ այլոց, ծանօթացնել մեր այս օտարածին հայ նոր սե-
րունդին՝ Ապրիլեան եւ նախ-Ապրիլեան Հայկական Զարդերու հիմնա-
կան պատմութիւնը : Այս նպատակին իրագործման համար, Հայկական
Եղեռնի եւ Հայկական Զարդերու շուրջ անգլերէն լեզուով հրատարա-
կուած գիրքերը կը յանձնենք անոնց, որպէսզի կարդան եւ ապա իրենք
իրենց կարդացածներուն մասին դասախօսութիւն մը պատրաստեն : Գիտ-
նալու էք նաեւ, որ այս նորահաս երիտասարդներուն մեծ մասը համալ-
սարանականներ չեն, այլ հազիւ Հայ Սֆուլ աւարտած՝ առեւտուրով զբա-
ղող անձեր են :

Առաջին դասախօսական ժողովը անցաւ ակնկալուածէն աւելի յա-
ջող : Տոքթ. Մահճուպեանը ներկայացուց Օր. Լուիզ Նալպանտեանի
“Armenian Revolutionary Movement” գրքին բովանդակութիւնը. ես
անդրադարձայ 1895-ին նախընթաց դէպքերուն : Հոս ծնած եւ մեծցած
Փրանք Գանճեան 45 վայրկեանի մէջ ներկայացուց պատմական ակնարկ
մը հին օրերէն մինչեւ մեր օրերը : Մօտ քառասուն հոգիներ եկած էին,
երիտասարդներ եւ տարիքաւորներ : Օրուան մօտըրէյթըն էր հոս մեծ-
ցած Հարրի Հօփլամազեան :

Յաջորդ ժողովին, հոս ծնած ու մեծցած՝ Փօլ Զարդարեան պիտի
անդրադառնայ Իրլանտացի լրագրող Փրոֆ. Տիլլընզի 1895-ի կոտորած-
ներուն շուրջ գրած լնդարձակ եւ անփոխարինելի յօդուածաշարքին
շուրջ, իսկ Գոլէճական Օր. Ճէջի Ժամկոչեան պիտի անդրադառնայ
Ճէյմզ Մանտալեանի “Armenian Freedom Fighters” գրքին շուրջ :

Այս իրողութիւնները յիշատակելով, կ'ուզեմ յարտնել, որ մեծ տա-
րողութիւն ունեցող, բայց անշարժացած ոյժ մը ունինք Ամերիկայի մեր
ընդարձակ համայնքին մէջ, որ տակաւին չենք կրցած շարժման մէջ դը-
նել գայն : Մինչ կը ջանանք օտարներու մէջ սերմանել վաւերագրա-
կան տուեալներու նշանակութիւնը, անհրաժեշտ է, որ նախ դաստիա-

րակենք այդ ուղղութեամբ մեր նորահաս սերունդը, լաւապէս կարենալ հետապնդելու եւ ապահովելու համար մեզ շահագրգռող ազգային հարցերը :

Ակնարկուած այս նորահասներէն մէկը, կարողա՛յլ յետոյ Հայկական Հայրցին եւ Հայկական Հարդերուն մասին զրուած հին գիրքերէն մէկը, բացառանչեց. «Ձէի յիտեր, թէ՛ ի՞նչպիսի զարհուրանք ապրած են մեր ծնողքները. այս կարդածներս բոլորովին նորութիւններ էին ինձի համար. քստմենլի նորութիւններ, սակայն չափազանց դաստիարակիչ» :

Այս կարգի դաստիարակչական աշխատանքներու շարունակութիւնը տեւականացնելու եւ ապահովելու համար, էական անհրաժեշտութիւն մըն է Հայկական Հարցի եւ Հայկական Չարդերու վերաբերեալ բոլոր, հին ու նոր գիրքերն ու գրութիւնները հաւաքել կեդրոնի մը մէջ, որպէս-գլի անոնք մատչելի ըլլան շուտով, լո՛որ հետաքրքրուողներուն : Այցելելու է գրապաճառատունները եւ ձեռք անցնելու է ակնարկուած գիրքերն ու հանդէսները : Օտար լրագիրներու մէջ հրատարակուած գրութիւնները, հին կամ նոր, արտագրելու եւ կամ լուսանկարելու է, զանոնք յիշեալ կեդրոնին մէջ դասաւորելու համար, իրբեւ վաւերագրական աղբիւր : Եւ անձնապէս, մինչեւ այսօր հաւաքած եմ 75 գիրքեր, հայերէն, գերմաներէն, Ֆրանսերէն, անգլիերէն եւ իտալերէն, տեղւոյս վրայ գործածելու համար : Եատ մը յիրքեր կան, որոնք չեմ կրցած ձեռք բերել : Գուցէ հոս ու հոն, տուներու մէջ, անկիւն մը զրուած են : Ձանոնք դուրս բերելու է իրենց թագստոցներէն : Պիտի խնդրէինք, որ այս կարգի գիրք ունեցողներ նկատի ունենան մեր նպատակը եւ զանոնք մեզի կամ փոխ տան եւ կամ նուիրեն, որպէսզի դանոնք օգտագործենք : Հայ նոր սերունդը տրամադիր է սորվելու : Ան պատրաստ է զորձակցելու մեզի հետ : Այս տրամադրութիւնները օգտագործելու ենք մշակելով եւ զարդացնելով զանոնք, որպէսզի կարենանք յուզել Հայկական Հարցը գիտակցօրէն :

5. — ՆԻՒԹԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ ԴԷՄ ԱՌ ԴԷՄ

Երբորդ իրականութիւնը, որ նկատի առնել շարկադրուած ենք, այն է, որ Եւրոպան եւ Ամերիկան պայքարի մէջ են Սովետական Միութեան դէմ, եւ այդ պայքարի էութիւնը ծանօթ է իրբեւ պաղ պատերազմ : Այս լարուածութիւնը, իւրաքանչիւր կողմը մղած է, շիտակ կամ սխալ, իւրացնելու այլադան ոյժեր՝ իրենց շարքերէն ներս : Գոյովեան պայքար է եղածը եւ այդ պայքարին մէջ սրբութիւններ, իրաւունքներ, արդարացի դատեր՝ ոտնակոխ կ'ըլլան եւ կամ մէկ կողմ կը նետուին :

Այնպէս պատահեցաւ, որ մեր ժողովուրդը Հայաստանի մէջ եւթարկուած ըլլալով Սովետական իրաւակարգին, մասնաւոր ջանք կը թափուէ, դժբախտաբար, այնպէս ցոյց տալու, որ հայութիւնը կը ծառայէ

սովետական շահերուն : Այս դատումը ամբողջական ճշմարտութիւնը չի պարունակեր : Հայաստան, ամէն բանէ առաջ, ինչպէս ուրիշ պետութիւններ, կը ջանայ իր ազգային շահը պաշտպանելու ջանադիր ըլլալ :

Ներկայ պայմաններու տակ, ուրեմն, այն մարդասիրական օգնութիւնները, գթալից եւ կարեկցութիւն յատկանշող բոլոր արտայայտութիւնները, Հայկական Մեծ Ողբերգութեան հանդէպ, որոնք յայտնաբերուեցան 1915—էն առաջ եւ 1915—էն մինչեւ 1925, այժմ թաղուած են, կամ խոր քունի մէջ են : Ոչ միայն երբեմնի հայանպաստ անկեղծ զգացումները այժմ թաղուած են, այլ, Հայկական Մեծ Եղեռնը կազմակերպող արիւնարբու թուրքին հասցէին արձակուած նախատինջնեղն ու նըզովքները եւ մանաւանդ՝ արդարութեան հատուցման պահանջը, մոռցուած են գիտակցաբար :

Երէկի ազդասպան եւ ոճրագործ թուրքը, այսօր անցած է «քաղաքակրթուած» ազգերու շարքին, եւ ոամկալառութեան եւ ազատութեան ուսովիրայ ազգեր իրարու հետ կը մրցին թուրքերու «քարեկամութիւնը» եւ «լործակցութիւնը» աղահալու համար : Ոճրագործ եւ ազգասպան, տակաւին երէկի միշտ յետամնաց եւ խաբեայ թուրքը «սիրաշահելու» ստրկամտութիւնը այնքան առաջ դացած է, որ ոամկալարական երկիրները իրարու հետ կը մրցին արգելք հանդիսանալու ամէն կարգի հայանպաստ գիրքերու հրատարակութեան եւ կամ հակաթուրք վաւերագրային արտայայտութիւններու . . . :

Այս երեւոյթը լաւ վկայութիւնը մը չի կրնար ըլլալ, բնականաբար, ոամկալարութեան ապագային համար :

Խորամանկ թուրքերը թաւապէս կը շահագործեն այս կացութիւնը :

Թուրք «դիւանադէտ»ներ լարուած ուշադրութեամբ վը հետեւին հակաթուրք ամէն կարգի արտայայտութիւններու, եւ յաճախ կը յաջողին զաննք իրենց սաղմնային վիճակին մէջ մեռցնելու : Աւելին : Այդքանով չեն գոհանար անոնք : Ընդհակառակն աշխարհի «քաղաքական» մթնոլորտը ամբողջապէս նպաստաւոր դտնելով իրենց, անոնք այժմ կը ջանան լաւապէս կազմակերպուած միջոցներով, ոչ միայն մոռցնել տալ Հայկական Եղեռնը, այլ կը ջանան, նախ դայն նսեմացնել եւ ապա ատոր ամբողջ պատասխանատուութիւնը բռնցնել անմեղ գոհին՝ հայութեան վըրայ : Այս աշխատանքին մէջ, անոնք ապահոված եւ գործի լծած են նաեւ բազմաթիւ օտարներ, եւ անոնց բերնով ըսել կուտան այն, ինչ որ իրենք կը քաշուին ըսելէ :

Իրողութիւնն այն է, որ այսօր՝ օտարներ հոսեւին մղուած են լպիրք թրքանպաստ քաղաքականութեան մը, որուն հակահայ հետեւանքները դժուար չէ կուահել :

Թրքանպաստ այս քաղաքականութեան կը հետեւի նաեւ, դժբախտաբար, մեր որդեգրած երկրորդ հայրենիքը, ազատութեան երկիր Ամերի-

կան : Միացեալ Նահանգներու այս քաղաքականութիւնը կը բղխի այն հանգամանքէն , որ Եւրոպական երկիրներու կարգին , Ամերիկա եւս կը հետեւի գոյութեան պայքարի իրապաշտական եւ նիւթապաշտական փիլիսոփայութեան մը , որ ծնունդ կ'առնէ այն համոզումէն , որ Թուրքիոյ թեւ ու թիկունք կենալը կը նպաստէ հակա-սովետական իր ընդհանուր պայքարի յաջողութեան : Ասկէ զատ , Արեւմտեան աշխարհի այս ընթացքը , ձեռք երկարել սպառնացուած ոճրագործներու եւ բարոյապէս ինկածներու այն հիւանդագին վիճակն է , որուն մէջ ինկած են ազատասէր եւ ռամկապետական երկիրներ՝ մասնաւորապէս 1920-էն ասդին , նիւթականացած եւ ծայր աստիճան ընկրկած բարոյական եւ հոգեկան վիճակ մը յայտնաբերելով :

Դժբախտ իրողութիւնն այն է այսօր , որ Մեծ Պետութիւններ քաղաքական կամ իրաւական ունէ հարց կը դիտեն ոչ թէ բարոյական եւ ճշմարտասիրական սկզբունքներու հիման վրայ , այլ իրենց նիւթական եւ քաղաքական շահերու տեսանկիւնէն :

Ուրիշ իրականութիւն մը , որ նկատի առնելու ենք , այն է , որ կրօնական ըմբռնումները ներկայիս ենթարկուած են հիմնական յեղաշրջումի մը եւ այդ յեղաշրջումին հետեւանքով ծնունդ առած է բարոյական եւ հոգեկան ըմբռնումներու նիւթականացումն ու շահագիտականացումը :

Նիւթապաշտական հոգեբանութեան զօրաւոր թափը՝ 1920-էն ասդին՝ եւ գիտական ըմբռնողութեան յառաջխաղացումը արագացուցին կրօնական հաստատութիւններու թերումը դէպի նիւթապաշտականութիւն : Այս ուղղութեամբ՝ հասարակաց կապը պետական քաղաքական շահերուն եւ եկեղեցիներու քաղաքական ուղղութեան միջեւ , ժամանակի ընթացքին , աւելի որոշ եւ բիւրեղացեալ ձեւով սկսաւ յայտնուիլ : 1920-էն ասդին , այլեւս չկան այն զօրաւոր բարոյական ձայները Ամերիկեան Միախոնարութեան , որոնք ականատես եղան , աշխարհի զանազան մասերու մէջ պարզուող ողորդութիւններուն եւ իրենց միջոցաւ , քաղաքակիրթ ազգերը եւ մանաւանդ ամերիկեան եկեղեցիները զօրաւոր ձայն բարձրացուցին յանուն արդարութեան , յանուն ճշմարտութեան եւ մանաւանդ՝ յանուն արդար հատուցումներու : Ասիկա բացորոշ կերպով յայտնի եղաւ Հայկական ջարդերու եւ Մեծ Եղեռնի եւ Հայկական դատի առնչութեամբ : Ասիկա երէկ էր , սակայն : Այսօր խղճմտանքի այդ ձայները լռութեան դատապարտուած են : Այդ ձայները , Չաքարիայի պապանցումի վերածուած են : Անարդարութեան դէմ բողոքը , այսօր ստացած է ուրիշ կերպարանք մը : Ողճմտանքի , արդարութեան եւ ճշմարտութեան ախոյեաններն ըլլալիք միսիոնարներէն շատերը , այժմ լծուած են Թուրքին անիւին , թրքանպաստ սուտ բրորականտին եւ ևնր քուրբիմ պաշտպանութեան , քար դնելով իրենց խիղճերուն վրայ . . . :

Արեւմտեան աշխարհի, նաեւ Միացեալ Նահանգներու՝ Հետապնդած նիւթապաշտական քաղաքականութեան մթնոլորտին մէջ շարք մը զրոգներ եւ պատմագիրներ մասնաւոր ճիգ կը թափեն նենգափոխելու պատմութիւնը եւ դայն յարմարցնելու իրենց երկիրներու Հետապնդած նիւթապաշտական քաղաքականութեան: Հետեւաբար՝ դարձանալի թող չթուի, երբ Հարվըրտ Համալսարանի փրոֆէսորները եւ կամ այլ զրոգներ անտես առնեն Ապրիլեան Եղեռնի ահաւորութիւնը եւ այդ կերպով ալ մեղմացնել փորձեն թուրքին գործադրած վայրագութիւնները, մարտելի դարձնելու համար իրենց ժողովուրդին՝ ներկայիս մշակուած Ամերիկեան-Թուրք բարեկամութիւնը, ինչպէս՝ Գերման-Թուրք բարեկամութիւնը՝ Առաջին Մեծ պատերազմի նախօրեակին եւ անկէ յետոյ: Քանի որ նպատակն է հնձել նիւթական հասոյթ, ինչպէս կ'ըսեն Ամերիկացիք, պէտք է ոտքը յարմարցնել կօշիկին, եւ ո՛չ թէ կօշիկը՝ ոտքին: Այս ընելու համար՝ ոտքը պէտք ունի տաշուելու քարակոտի մը գործիքներով, յարմարցնելու կօշիկին: Այս նմանարանութեամբ դիտուելու են մեր թշնամիներու պատմական նենգամտութիւնները՝ արդարացնելու իրենց քաղաքական խարդախ եւ նիւթապաշտ զործունէութիւնները: Մեր զործը, մեր իրաւունքներու պաշտպանութիւնը այս պայմաններու տակ, սակայն, կը պահանջէ արտակարգ նուիրում եւ կամք չդաւադրելու հիմնական մարդկային սկզբունքներու դէմ, որոնք են միայն մարդկային կենսունակութեան մշտական աղբիւրը:

Հոս պէտք չէ մոռնանք յիշելու նաեւ, որ Սովետ. Միութեան հակահրօնական ուղղութիւնը, որ կարգ մը պարագաներու տակ արդաշանալի ըլլալով հանդերձ, իր ծայրայեղ եւ անհաշտ բնոյթով, Սովետ Միութենէն դուրս գտնուող զրեթէ բոլոր եկեղեցականութիւնը մղեց իրենց պատկան երկիրներու քաղաքական ուղղութեան եւ գործունէութեան, իբրեւ հակասովետ քարոզիչներ: Հայ ժողովուրդի իրաւունքներու դատը՝ Հայց. Եկեղեցիին դիրքը, եւ մէկ խօսքով՝ Հայ ժողովուրդի բարօրութիւնը՝ մոռցուեցան իրենց երէկի բարեկամներուն կողմէ, նրկատելով որ Հայաստան եւ Հայց. Եկեղեցիի կեդրոնը, կը գտնուէին սովետական միութեանկան շրջագծին մէջ: Այս պայմաններու տակ, դժբախտաբար, Հայկական Հարցի լուծման մասին, ապագային կատարուելիք ոեւէ արդար փորձ, անպայմանօրէն պիտի բախի վերոյիշեալ երկիրներու եւ եկեղեցականներու սառն անտարբերութեան, եթէ ոչ հակառակութեան:

ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԼԻ ՈՒՐԻՇ ԵՐԵՒՈՅԹ ՄԸ

Անկախ հակասովետ դիրքաւորումէն, կայ նաեւ Միջին Արեւելքի Ամերիկան Միսիոնարական կազմակերպութիւններէն ոմանց դիմափոխու-

Թիւնը, ի վնաս հայոց եւ ի շահ թուրքին, որոնք՝ անյաջող նախապէս՝ գործելով Մահմետականներու մէջ, աշխատեցան բողոքականացնել արդէն քրիստոնեայ ժողովուրդները, պահելու համար միսիոնարական կաղամկերպութեանց գոյութիւնը: Բայց հիմա, որ Միջին Արեւելքը դատարկացած է, մեծ մասամբ՝ քրիստոնեաներէն, Միսիոնարական այս կաղամկերպութիւնները իրենց պործունէութիւնը լծած են թրքանպաստ փրփոկանտի աշխատանքներուն, այն թուրք ազգին ի նպաստ, որ արմատախիլ ըրաւ եւ ջարդեց Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ գտնուած քրիստոնեաները: Իրենց այս թրքանպաստ գործունէութիւնը, ժխտելով քրիստոնէական սկզբունքները, դանոնք վերածած է դասալիք եւ բաղդախորհրդի արկածախնդիրներու: Ամերիկեան միսիոնարականութեան այս յուզայական ընթացքը մեզի զարմանք կը պատճառէ, արդարեւ:

Հոս պարտադրուած կ'զգանք արձանագրելու եղելութիւն մը, որ յոյց կուտայ նմանութիւնը՝ Առաջին Մեծ Պատերազմէն առաջ եւ պատերազմի ընթացքին՝ զերմանակա՛, քրիստոնէութեան եւ պետական բարոյականութեան անկումին եւ ներկայ Ամերիկեան եւ Եւրոպական քաղաքականութիւններու եւ գործունէութիւններու մէջ: Սկսելով 1839—էն, աստիճանաբար՝ բարեկամութիւն մը սկսաւ Գերմանիոյ եւ Թուրքիոյ միջեւ: Գերման զօրավար Ֆոն տէր Կոլց սկսաւ բարեկարգել եւ կրթել Թուրքիոյ զինուորական վաշտերը՝ 1839—ին: Մաս առ մաս, զերմանացի զինուորականներ զրկուեցան Թուրքիա, բարեկարգելու համար Թուրքիոյ բանակը: Տնտեսական եւ յաճառականական թափանցումներու դուռը բացուեցաւ: Ապտիւլ Համիտ եւ Ուլի՛նէ՛մ կայսրը բարեկամացան: Այս վերջինը, երկու անգամ ճամբորդեց Թուրքիոյ մէջ, նախ 1889—ին, 1895—ի ջարդէն առաջ եւ երկրորդը՝ 1898—ին: Նախ քան զերման կայսեր վերջին այցելութիւնը, Ապտիւլ Համիտ զերման կայսեր եւ իր թագուհիին համար Պոլսոյ մէջ նոր պալատ մը շինել տուաւ: Գերման կայսրը իր երախտագիտութիւնը յայտնեց Ապտիւլ Համիտին, անոր նուիրելով ադամանդակուռ ատրճանակ մը:

Գերման կայսրը լուռ անցաւ 1895—ի Հայկական ջարդերուն վրայէն, որոշապէս իր հաւանութիւնը արտայայտած ըլլալու համար այդ Մեծ Ոճիրին հանդէպ:

1898—ի զերման կայսեր Թուրքիա կատարած ճամբորդութենէն յետոյ՝ 1899—ին, զերմանացիք՝ ընդդէմ Պելճիքայի, ստացան Պաղտատի երկաթուղին կառուցանելու իրաւասութիւնը եւ Թուրքիան զերմանական գաղութի մը վերածելու Գերմանիոյ երազը զօրացաւ: Թուրք երիտասարդներ զրկուեցան Գերմանիա կրթուելու իբրեւ Բրուսսական զինուորականներ եւ Գերմանիա կրթուած այս թուրք զինուորականներն էին, որ յետագային տապալեցին Ապտիւլ Համիտը եւ արգելափակեցին զայն եւ անոր հետեւորդները Սեյանիկի մէջ՝ իբրեւ աքսորեալ եւ ծնունդ առաւ

Երիտասարդ Թուրքերու ըլժիմը: Գերմանիան և Թուրքիան դաշնակցեցան: Հայկական Զարդերու ատեն, բնականաբար, Գերմանիա հանդիսացաւ Թուրքիոյ պաշտպանը և մեղսակից եղաւ Թուրքիոյ կողմէ ծրարադրուած հայասպանութեան: Կարծիքներ կան, նոյնիսկ, հաւատալու որ Մեծ Եղեռնի կազմակերպութեան գափարն ու ձեւը Թուրքերուն թելադրած են գերմանացիք:

Գերման կրօնականները մոռցան Քրիստոսի սիրոյ վարդապետութիւնը: Եւ փառարանեցին ցեղասպան Թուրքիան, յօդուածներ և զիրքել գրեցին, փորձելով ցոյց տալ բրիտաննէութեան և թրքական մահմետականութեան միջև նմանութիւններ... Անոնք՝ անարդար կերպով զըրպարտեցին հայերը իրիւ Զարդարար յեղափոխականներ և պատասխանատու հայկական կոտորածներուն: Եւ 1915-ին, թրքական գործակալները տարաձայնեցին Թուրքիոյ մէջ, որ գերման Ուիլհէլմ կայսրը կրօնափոխ րոյալով, բնդունած է Թուրքերու հազ տիւնը, մահմետականութիւնը: Եւ Գերմանիոյ մէջ խեղդուեցան, Թուրքիոյ մէջ կատարուած հասպանութեան բոլոր լուրերը:

Գերմանիոյ Ուիլհէլմ կայսրի աստջին և երկրորդ ճամբորդութիւնները ի Թուրքիա և անոր հրապարակային ելոյթները կարծեցնել տալու աշխարհի Իսլամ բնակչութեան, որ ինքը և Գերմանիան իրենց պաշտպանն են, աղատաղբու գիրենք Անգլիական, Ֆրանսական և Ռուսական լուծէն, նպատակ ունէր իւրացնելու Պերլին-Պաղատտ երկաթուղիի գլծր և անոր յարակից առանձնաշնորհումները: Այդ պատճառաւ ալ համակերպած և մեղսակից էր Ապտիւլ Համիտին և Երիտասարդ Թուրքերուն՝ փճացնելու հայերը 1895-ին և 1915-ին, որոնք միայն կրնային ըլլալ իրենց մրցակից, իրենց երպոած առանձնաշնորհումներու ճամբաներուն երկայնքին: Միեւնոյն նպատակաւ ալ, լծուած թրքական Բանթուրանիզմի անիւններուն՝ արշաւելու դէպի Ասիական հողամասերը, պարպել և փճացնել տուին հայկական վեց նահանգներու հայութիւնը և այդպէսով ալ խորտակելու ապաղայ պատերազմական ընթացքին առջև ահրնկայութեամբ հայկական խոչընդոտը: Այս նպատակներու իրագործման մէջ շարաշար պարտուեցան անոնք, և հայութիւնը հանդիսացաւ դոհր այդ պարտութեան:

Կը ցաւինք բսելու, որ ներկայիս որոշ նմանութիւններ կան Ամերիկայի արդի քաղաքականութեան և Գերմանիոյ Առաջին Պատերազմի ընթացքին հետապնդած թրքանպատ և հակահայ քաղաքականութեան միջև: Ու այս անողոք նմանութեան դիտակցութիւնը կը տառապեցնէ զիս անձնապէս և պէտք է տառապեցնէ բոլոր հայերն ու նոյնիսկ արդարամիտ Ամերիկացիները, անհոտիր: Իբրեւ ամերիկեան քաղաքացիներ, գիտակից մեր քաղաքացիական պատասխանատուութեանց, այս քաղաքական ուղղութեան ահաւոր հետեւանքը պէտք է նկատի ունենանք՝ մեր

գործունէութեան իրրեւ աւանցք: Հետեւաբար, մեր գործունէութիւնը իրրեւ հիմնական նշանակէտ ունենալու է հետեւեալը. ստեղծելու եւ տա-
րածելու ենք այն դադափարը, թէ՛ Հայկական իրաւունքներու ի խըն-
դիր յարուցում չ'սյնելը խեղդելու քաղաքականութիւնը, թուրքերը
չվշտացնելու մտահոգութեամբ ու երկչոտութեամբ՝ կը նշանակէ մարդ-
կային բարոյական բարձրագոյն սկզբունքներու դէմ հիմնական մեղան-
չում՝ որ խորթ է Ամերիկան ազատութեան եւ ռամկավարութեան հիմ-
նական սկզբունքներուն: Ակնարկուած այս բարոյական սկզբունքներու
անտեսումը՝ մեր որդեկրած երկիրն ու անոր բարի ժողովուրդը կ'առաջ-
նորդեն հոգեկան ու բարոյական ներքին փրկումի, եւ հետեւաբար՝ քայ-
քայում Ամերիկայի գոյութեան եւ զօրութեան: Մենք մշտապէս մեր
ձայնը լսելի ընելու եւ քարոզելու ենք, որ Թուրքիոյ դաշնակից ըլլալով,
Ամերիկա պէտք չէ անոնց բարբարոսութեանց եւ ոճիրներուն լուռ մեղ-
սակիցը հանդիսանայ, ինչպէս ըրաւ Գերմանիան, որդեգրելով իր վե-
րոյնչեալ անբարոյ քաղաքական ուղին: Մենք խուսափելու չենք խօսելէ
այս պատմական ճշմարտութիւնները՝ համամարդկային բարձրագոյն
սկզբունքներու զօրութեամբ առաջնորդուած: Մեր իրաւունքներու դա-
տր համամարդկային դադափարականներու պաշտպանութեան դատն է,
եւ այդ սկզբունքին կոթնած եւ ...առաջնորդուելով մեր պատմութեան հա-
րուստ բարոյական դասերէն, զոգացնելու ենք մեր Ամերիկացի համա-
քաղաքացիներուն, որ իրենց հետեւած քաղաքականութիւնը՝ Թուրքիոյ
ամէն կարգի մեղքերը դոցելու ջանագրութեամբ, վնասակար ընթացք
մըն է, որմէ մեծապէս տուժած է եւ տակաւին պիտի տուժէ Ամերիկա՝
բարոյապէս: Այս պէտք է ըլլայ մեր առաքելական քարոզչութիւնը եւ
պարտաւորութիւնը, իրրեւ օրինասէր եւ Ամերիկան խորապէս սիրող
քաղաքացիներ: Այս ոգիով դաստիարակելու ենք նաեւ մեր նորահաս
անդրիախօս սերունդը:

Մեր գործունէութեան հիմք պէտք է ծառայէ այս շիտակ ուղղութիւ-
նը, երբ կը գրենք եւ կը իրօսինք բարբարոս եւ անտարայ թուրքին դէմ: Եւ
սա՛յան, մեր հակա-Թուրք գործունէութիւնները, ըլլայ գրաւոր եւ ըլ-
լայ բերանացի, վաւերագրական եւ պատմագիտական առողջ հիմք ունե-
նաու են: Հոս ու հոն հեռագրել եւ առանց հիմնական տուեալներու ընդ-
հանրական յայտարարութիւններ ընել, պարզապէս ապարդիւն և նոյնիսկ
տաղտուկ պատճառող վնասակար քայլեր են: Ուեւէ հակառակորդ պատ-
մագէտ, դիւանագէտ կամ սովորական հետաքրքիր քաղաքացի, տղիւ-
մէնթներով հիմնուած փաստին նկատմամբ՝ ակնածանք կրնայ ունենալ,
նոյնիսկ եթէ ան իր քաղաքականութիւնը չ'ենթակէ մեր ցանկութիւննե-
րուն:

Ինչ որ կը գրուի եւ կամ կը յայտարարուի հայերէն թերթերու մէջ՝ իբրև հակաթուրք մտածումներ կամ տուեալներ, միջազգային բեմին վրայ, մեր դատին հետապնդումի տեսակէտէն անօգուտ են: Մենք մեզ համոզելու պէտք չունինք, մեր դատի արդարութեան եւ իրաւացիութեան մասին: Եթէ օտար մամուլի մէջ տեսնուող հակա-հայ փրոփականտը մեր զգացումները կը յիրարուրէ, այն ատեն մենք ալ օտար մամուլի պահանջները զոհացնելու միջոցներու դիմելու ենք: Ատիկա պէտք է ըլլայ շարունակական, սիսթեմատիք եւ ոչ թէ պատահական դործ: Այսպիսի գործունէութիւն մը արդիւնաւորելու համար, հարկաւոր են հետեւեալ ազդակներն ու միջոցները:

Առաջին.— Կադմակերպել հայ դիտակից եւ ազգասէր տարրերը՝ բոլոր հայ կեդրոններու մէջ եւ զանոնք անմիջապէս իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ դնել: Ասոնք, իրբեւ բջիջներ, համահայկական կադմակերպութեան մը՝ մասերը կազմելու են անոր: Այս խումբերուն գիտական կամ սրատմայիտական ուսումնասիրութիւններու կշիռը արժեքաւորելու պատրաստուած անձերը: ստանձնելու են տեղական բջիջներու առաջնորդութիւնը:

Մենք խորապէս կը հաւատանք, որ երբ համախմբուինք հիմնելու «Պատմագիտական Ուսումնասիրութեանց Ընկերութիւն» մը, այդ անունով եւ այդ մարմնի կողմէ հրատարակուելիք լուրջ գործերը, անպայմանօրէն եւ անխուսափելիօրէն նկատի կ'առնուի օտար բանիմաց չըջանակներու եւ թերթերու կողմէ: Այսպիսի հրատարակութիւնները՝ ահադեմական չափանիշերը զոհացնող ուսումնասիրութիւններ ըլլալու են, ինչպէս՝ Օր. Լուիզ Նայպանտեանի «Հայ Յեղափոխական Եւրոպայում», որ հրատարակուեցաւ Գալիֆորնիոյ Համալսարանի տպարանէն: Հոս միջանկեալ յայտնենք, որ այս դիրքը, Ամերիկայի Պատմագէտներու Միութեան Տարեկան Ժողովին առիթով՝ Հրատարակչներու ցուցադրած գիտքերու շարքին մէջ էր: Կ'ուզենք յիշել նաեւ, Սարգիս Աղամեանի «Տիր Արմէնիքն Քոմիւնիսթի» ուսումնասիրութիւնը, որ հրատարակուեցաւ Նիւ Եորքի մէջ, 1955-ին, Ֆրիտտֆիլըր, Լայպրըրիի կողմէ, Մարի Քիլպուրն Մաթոսեանի «Տիր Իմփէք ավ Սովիէթ Քոլիսիս ին Արմէնիա» որ հրատարակուեցաւ 1962-ին՝ Լէիտէնի մէջ, Հոլանտա, ձէյմս Մանտայեանի «Արմէնիքն Ֆրիտըմ Փայթըրզ», որ հրատարակուեցաւ 1963-ին, «Հայրենիք»ի տպարանէն:

Բայց այս հրատարակութիւնները պատահական են եւ անհատական նախաձեռնութեանց հետեւանք: Չենք դիտեր երբ, ուրիշ մը հայկական խնդրի մը շուրջ խնամեալ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակելու պիտի ձեռնարկէ: Նկատի ունենալու հնք սա պարագան եւս, որ վերոյիշեալ

ուսումնասիրութիւնները իրարու հետ միայն հեռուոր կապ ունին: Եթէ կ'ուզենք, որ Հայ Դատի եւ անոր հետ անմիջական կապ ունեցող խնդիրներու շուրջ ուսումնասիրութիւններ լայն, ատոնք պէտք է ըլլան զիրար լրացնող հատորներու շարունակական շարք մը: Այս կարգի հիմնական կարեւորութիւն եւ անհրաժեշտութիւն ունեցող աշխատանք մը կարիքը ունի հրատարակչական հայ կեդրոնի մը հիմնադրում: Այս գործը, կը պահանջէ, բառին բուն իմաստով, պատրաստուած մտաւորական ուժեր եւ դրամ: Բարբերախտաբար, հայութեան ոչ դրամը կը պակսի եւ ոչ ալ պատրաստուած ուժերը:

Յաճախ դանդաւանք կը լսուին Հայ թերթերու մէջ, որ Հայ մտաւորականները ուժացած եւ հեռացած են Հայ շրջանակէն եւ Հայկական գործերով չեն հետաքրքրուիր: Այս վճիռը անարդար է: Մենք կարող ենք իրարու քով բերել, առնուապն քսանեակ մը փրոֆէսորական չափանիշով Հայ ուժեր, եթէ միջոցները ձեռնտու ըլլան: Ձեռնտու միջոցներն են՝ նիւթական մնայուն ազդիւրը եւ զանոնք հովանաւորող եւ քաջալերող նուիրեալ ազդայիններ եւ մարմիններ, մեր բոլոր Հայ կեդրոններուն մէջ:

Այժմ կազմուած է Արմէնիքն Հիւսօրիքը Ռիսըչ Սօսայէթին Ֆիլատէլֆիոյ, Նիւ Եորքի եւ Ուաշինկթոնի մէջ: Աւելորդ է շեշտել, թէ որքան անհրաժեշտ է, որ նման մարմիններ կազմակերպուին նաեւ Տիթրոյթի, Պոսթոնի, Փրաւիտէնսի, Գլիովէնտի, Շիքակոյի եւ Քալիֆորնիոյ զանազան կեդրոններուն մէջ: Երբ այս մարմինները ծնունդ առնեն, ես վստահ եմ, որ մեր նիւթասլէս ունեւոր դասակարգը, ինչպէս նաեւ միշտ գոհարերող մեր միջին դասակարգը, իրենց սրտաբուխ գումարներով՝ պիտի արդիւնաւորեն յիշեալ մարմիններու հիմնական գործունէութիւնը, նեցուկ հանդիսանալով ազգասիրական վստէ մշտականքին: Ամերիկահայութիւնը՝ Լիբանանի եւ Սուրիոյ Հայկական դպրոցներուն եւ այլ բարի նպատակներուն համար հարիւր հազարաւոր տղարներ յատկացուցած է: Վերջին տասնամեակ մը տարիներու ընթացքին, քսանեակ մը նոր եկեղեցիներ շինուեցան, մի:իոնաւոր տղարներու արժէքով: Անհաւատալի պիտի թուի, որ այս կարգի գոհարերութիւն ցուցադրող ամերիկահայ համայնքը, պիտի թերանայ իր իրաւունքներու դատին պաշտպանութեան եւ հետապնդման համար ընելու միեւնոյն գոհողութիւնները: Մեր ժողովուրդին վստահութիւնն ու քաջաբերութիւնը ապահովելու համար, մենք կարող պէտք է ըլլանք անոնց հաւատք եւ յոյս ներշնչել, թէ՛ ակնկալուած գործը զլուսի պիտի հանուի յաջողութեամբ եւ ձեռնհասութեամբ: Ասոր համար, էական է գործը հովանաւորելու համար գոհարերութեան ատակ մարդոց հրապարակ գալը: Առանց պատմագիտական եւ մշակութային արժէքներով հարստացնելու եւ կազդու-

րելու մեր նոր սերունդի հոգին եւ միտքը, մենք վախ ունինք, որ միւս կլիսամիջոցները ապարդիւն ելքի մը յանգին եւ մեր նիւթական նուէրումները որ կը մատուցանենք անոնց ստեղծման համար չկարենան ծառայել բուն նպատակին: Առանց անոնց հոգիները մեր ժառանգութեամբ հարստացնելու եկեղեցական արարողութիւնները կը կորանցնեն իրենց խորհրդաւոր եւ առինքնող հրապոյրն ու նշանակութիւնը, եւ հետեւաբար, կ'անցնին պատմութեան, իրենց հետ տանելով մեր շին ու նոր սերունդները:

5. — ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԻ ՄԸ ԱՆ ՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Պատութիւններու ներկայ քաղաքական շահերու հակամարտութեանց մէջ, հայկական պատմական իրաւունքներու հարցը արծարծող եւ հակա-թուրք բնոյթ ունեցող սեւէ ուսումնասիրութեան Ամերիկեան Հրատարակչական Ընկերութիւններու կողմէ մերժումի հաւանականութիւնը, մեղի համար շատ զօրաւոր արդանշան մըն է, մեր սեփական ուժերը ալ աւելի լարելու համար: Ամերիկեան հրատարակչական ընկերութիւններու մօտ մեր ունենալիք անյաջողութեան պարսպային, մեր մէջ եւ մեզ միջոցներով ստեղծուելիք Հայկական Հրատարակչական Կեդրոնին պատասխանատուութիւնը պիտի ըլլայ, մերժումի ենթարկուած նիւթերու անմիջական յոյս ընծայումն եւ անոնց մեծաքանակ ցրուումը՝ ամերիկեան եւ օտար այլ կարեւոր շրջանակներուն մէջ: Մինչեւ այսօր, եթէ ունեցած ըլլալինք ակնարկուած Հրատարակչական Հայկական Կեդրոնը, շատ դիւրութեամբ պիտի կրնայինք Փրանսերէնէ անդիերէնի թարգմանել եւ յոյս ընծայել մեր տաղանդաւոր ազգակից Վիքթոր Կարտոնի համբաւեալ վէպերը՝ Հայ ազատագրական կամ հայկական իրաւունքներու շուրջ գրուած: Կամ՝ նման այլ հայանպաստ հրատարակութիւններ:

Նկատի առնելու ենք նաեւ, որ հայ-թրքական դարաւոր պայքարի շուրջ Հայաստանի մէջ յոյս տեսած կարգ մը արժէքաւոր գիրքեր թարգմանուելու են եւրոպական լեզուներու: Նոյնպէս թարգմանուելու են Հայաստանի պատմական եւ ներկայ նուաճումներու շուրջ հրատարակուած հատորները: Մենք յաճախ կը գանդատինք, որ Եւրոպական հանրակրթարաններու մէջ հայոց մ. սին տեղեկութիւններ շատ աննշան են եւ կամ բոլորովին կը բացակային: Հայերէնը մատչելի չըլլալով անոնց, անոնք անհաղորդ կը մնան մեր արժէքին եւ մենք փոխադարձաբար չենք կրնար մեր ձայնը լսելի ընել անոնց՝ անհրաժեշտ նիւթերը հայթայթելով խմբագիրներուն կամ հրատարակիչներուն: Գլխական պահանջները լեռայնող օտար լեզուներով թարգմանութիւնները կրնան գոցել այս պահաւոր: Այս պատճառաւ իսկ, Հայկական Հրատարակչական Կեդրոնի մը

ծնունդը: այժմէական եւ հրամայական անհրաժեշտութիւն է Սփիւռքի հայութեան համար:

Հայոց իրաւունքներու դատը, զուլէ դիտուելի իրրեւ եուրօրիա, ո՛հանց կողմէ, քաղաքական ներկայ ապառուջ պայմաններու մթնոլորտին մէջ: Որքան ալ այդ ակնոցով դիտուելի մեր իրաւունքներու դատը, այդ իրականութիւն է մեզի համար: Այդ դատը կայ եւ պէտք է շարունակէ իր դոյուլթիւնը, այնքան ատեն, որ ատիկա իր արդար լուծումը չէ ստացած՝ Հրեաներ երկու հազար տարիներ՝ «Երուսա՛ղէմ, Երուսա՛ղէմ» աքաղակեցին եւ այդ աղաղակը բարձրացուցին ամէն օր, հոյ չէ թէ աշխարհի որ կողմն ալ ապրած ըլլային: Զարմանալի չէ, ուրեմն, որ հրեաներ հազար տարիներ աշխարհի ամէն կողմը թափառելէ յետոյ, գունդ առ դունդ, ընտանիք առ ընտանիք այսօր կը դիմեն Իսրայէլ, շնչելու համար իրենց պատմական հայրենիքին հնադարեան շունչը եւ ոգի ի բոլին կ'աշխատին այդ շունչը կենդանի պահելու, սոսկայով ամէն կարգի զոհողութեանց: Զարմանալի չէ, նաեւ, որ զօրաւոր կապերով իրարու կապուած, հրեաները Գերմանիայէն պահանջեցին եւ ստացան իրենց կորսնցուցած այն բոլոր հարստութիւններուն գինը, որ Հիթլերական ոճբարպործները: կողոպտած էին անոնցմէ: Ատկէ գատ, եւ կարեւորագոյնը այն է, որ հրեաներ պահանջեցին, որ Հիթլերական ոճբագործներու կողմէ սպաննուած վեց միլիոն հրեաներու արեան հատուցմը ըլլայ, ոճբագործներու ձերբակալութեամբ եւ պատժուամով: Հրեաներու տրուեցաւ հատուցումի այդ արդար պահանջը:

Կարեւոր է նաեւ, որ Հայկական Հրատարակչական կեդրոնի կողքին կազմուելի նոյնպէս հայ եւ օտար փաստարաններու կաճառ մը, թուրքերու կողմէ կողոպտուած հայկական հարստութիւններուն իրաւական եւ օրէնրարական պայմանները ուսումնասիրելու եւ թուրքը պարտադրելու, ներկայանալ միջազգային արդարութեան դատարանին, ու շացած հատուցումը ընելու կողոպտուած եւ բղքուած հայութեան: Այս խնդիրն ալ, տմանց համար եուրօրիական կը թուի, քաղաքական ներկայ մթնոլորտին մէջ: Եւ սակայն, իրողութիւն է, որ այս ուղղութեամբ փորձ մը ընելու աշխատանքն անգամ մինչեւ ցարգ չենք ըրած:

Ապրիլեան եղեռնի վաւերագրական (սօքիւմէնթըրի) պատմագիրքը: Միջազգային դիւանադիտական սեղաններու շուրջ, կամ Միացեալ Ազգաց նրստերուն մէջ, կամ Միջազգային արդարութեան դատարանին մէջ մեր իրաւունքներու դատը արծարծելէ եւ հետապնդելէ առաջ, անհրաժեշտ է մէկ գործն է, մեզի համար, պատրաստել եւ մեծաքանակ թիւով լոյս ընծայել՝ Թուրք եւ Գերման կառավարութիւններու մեղսակցութեան արդիւնքն հողող Հայաստանութեան վաւերագրական պատմութիւնը: Այս նպատակաւ երկու անձեր արդէն գործի լծուած եւ արդիւնաւոր աշխատանք կը տանին: Այս հատորին մէջ պիտի դասուորուին

շէւանագիտական կական փաստերը, դաղտնի դաշնագրութիւնները, գաղտնագիր հրամանները, հայկական սպանդին առաջնորդող դէպքերու ժամանակագրական, օրէ օր յիշատակումը, թուրք ռճրագործ պետերու ամբողջական ցանկը, իրենց կենսագրութիւններով, հայերէն կողոպտւած հարստութեանց ցանկը, սպանդանոցներու աշխարհագրութիւնն ու բարտէսը, հայ երախաներու սպանդաբայրեր եւ գոհերուն թիւը, հայ կանանց եւ աղջկան վայրագ առեւանգումներն ու խորոզումը եւ սպանդանոցներու պատկերները :

Հայկական Եղեռնապատումի այս հատորը տպագրուելու է հարիւր հազարաւորներով, եւ ատկէ դետեղելու է օրինակ մը բոլոր գրադարաններու մէջ, բոլոր պատմագէտներու ձեռքը, բոլոր քաղաքագէտներու ձեռքը: Հայկական Մեծ Եղեռնէն վերսպրող հիներուս ազդասիրական պարտաւորութիւնն է ընել այսքան մը, մեր իրաւունքներու հետապնդման համար: Այս Եղեռնապատումի փաստական, հատորը ծառայելու է իբրեւ աղբիւր եւ աւետարան, այսօր եւ վաղը՝ մեր իրաւունքներու իրաւական պահանջներուն: Այս հիմնական առաջին հատորէն ետքն է, որ հրատարակութեան տայու ենք, շարք առ շարք, թուրքերու կողմէ գործադրուած հայասպանութեան ողբերգութեան ցնցիչ մանրամասնութիւնները:

6. — ՀԱՅ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԴԵՐԸ

Հայ կազմակերպութիւնները եւ անոնց դերը: Հայկական Հրատարակական Կեդրոնը եւ զայն հովանաւորելու համար ծնունդ առած Պատմական Ուսումնասիրութեանց Ընկերութիւնը պէտք ունի բոլոր հայ քաղաքական կուսակցութիւններուն, հայրենակցական միութիւններուն, բարեգործական եւ մշակութային կազմակերպութիւններու գործակցութեան եւ աջակցութեան՝ իբրեւ նեցուկ: Հայ տարագրեալ ժողովուրդի պատմական իրաւունքներու դատն ու մտահոգութիւնը բոլոր հայոց կը պատկանի: Պատմագիտական Ուսումնասիրութեան Ընկերութիւնը նրբորոտած պիտի ըլլայ հայ իրաւանց պատմագիտական հիմնաւորման, իրմէ ներս առնելով բոլոր այն պատրաստուած ուժերը, որոնք ցարդ չեն փորձած կապուիլ ոեւէ հատուածի հետ, եւ անոնք որոնք զանազան կազմակերպութեանց մէջ են եւ սակայն կղզիացեալ, եւ հետեւաբար՝ այնքան արդիւնաւոր չեն, որքան պիտի ըլլան, եթէ նաեւ մաս կազմեն պատմագիտական ընկերութեան: Մենք կը հաւատանք, որ այս ընկերութիւնը կարող է համադրել առանձնացեալ ոյժերը եւ այդ համադրութեամբ՝ Սփիւռքահայութեան հաւաքական հոգին ու ձգտումները:

ՎԵՐՁԱՒԱՆ

Ներկայ քաղաքական նիւթապաշտական զորաւոր հոսանքներու դէմ պայքարիլը՝ վասն ուղղամիտ պատմադրութեան, հակաթուրք փրփականտը եւ հայ պատմական իրաւունքներու հետապնդումը, մեր համայնքներու անկաղմակերպ պայմանները նկատի առնելով, շատերուն թուի սուր ճոճել ստուերներու դէմ: Եւ յաւակնիլ, որ մեր բարոյապաշտական պայքարներով կրնանք ազդել քաղաքական նիւթապաշտական հոսանքներու վրայ, նաեւ թուի ցնորապաշտութիւն: Առաջադրուած պայքարի այս մեթոտները, ոմանց թուի ուժասպառութեան յանգելիք ուղղութիւններ: Իսկ ոմանք պատճառաբանեն նաեւ, որ մեր այսպիսի գործունէութեամբ վտանգած կ'ըլլանք ներկայ Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ դեռ իրենց գոյութիւնը քարշ տուող հայոց կեանքը: Այս բոլորը արդար առարկութիւններ կրնան համարուիլ:

Եւ սակայն, լուռ անցնիլ, անգիտանալ եւ անչարժանալ ընդդէմ տեղի ունեցող սրբապղծութիւնները, մեր գոյութեան արդարացման հետ անժիջական կապ ունեցող հոգեկան արժէքներուն եւ արեան դէմ դաւաճանել կը նշանակէ: Լոռութիւնը՝ մեր կողմէն, հանրէպ տեղի ունեցող սրբապղծութիւնները, մեր իրաւունքները եւ մեր զոհերու զաղափարապաշտական արիւնահեղութիւնը, կը նշանակէ համակերպիլ մեր վիշնամիներու եւ հակառակորդներու չարաչահութիւններուն եւ անիրաւութիւններուն: Մեր պատմութեան ներկայ եւ ապագայ էջերը մենք մեր ձեռքով՝ գերադոյն նախատինքով գրած պիտի ըլլանք, այսպիսի գիրքաւորումով:

Մեր ժողովուրդի պատմութիւնը գրուած է մարդկային գերագոյն սկզբունքներու պաշտպանութեան եւ իրականացման համար մղուած արիւնահեղ պայքարներով: Հայութեան բոլոր ստեղծագործած արժէքներուն եւ ժառանգութեան հիմնական բնոյթը եւ նշանակութիւնը այս է: Այդ պայքարներն են, որ բարձրացուցած են մեզ փշոտ ճամբաներէ վեշ, մարդկային ասնուագոյն մակարդակին: Բոլոր մարդկութիւնը, գիտակցարար կամ անգիտակցարար կ'երադէ եւ կը ցանկայ ապրիլ մարդկային վեհ սկզբունքներու իրականացած եւ մարմնացած մթնոլորտին մէջ: Եւ սակայն շատ քիչերն են, որ կը պայքարին այդ վեհ նպատակին համար: Անոնցմէ շատերը կը դիմեն բիրտ ոյժի, նիւթապաշտութեան, նենգամբտութեան, վայրապութեան՝ իրենց անպատիւ գոյութիւնը տեւականացնելու յոյսերով: Մենք մեր ուղին, եւ հետեւարար՝ մեր գոյութիւնը արդարացնող հիմնական իտէալին հաւատարիմ մնացած կ'ըլլանք, եթէ այս անբարոյականութեան եւ նենգամտութեան ժխորին մէջ շարունակենք պայքարիլ վասն մեր արժէքներու պահպանման եւ տեւականացման, ինչպէս ըրեր ենք թրքական երկար յուժին տակ: Ասկէ անդին հայու-

Թիւեր ուրիշ ոեւէ նպատակ չկրնար ունենալ: Մենք շարունակելու ենք մշակել եւ դործականացնել՝ մեր կեանքով եւ խորհուրդներով, մարդկային վեհ սկզբունքները՝ իբրեւ առաքելական համայնք մը, մեզ չըջապատող դժնեայ միջավայրերուն մէջ:

Մեր արժէքներու պահպանման եւ տեւականացման պայքարներն ու գործունէութիւնները մեր զոյութեան ընդօժին հիմնաքարերն են: Առանց այս գիտակցութեամբ պատուաստելու մեր նոր սերունդը, Սփիւռքի մէջ՝ ազգապահպանումը եւ անոր ի խնդիր Թափուած ջանքերը ժայռերու վրայ ցանուած հունտերն են: Մեր գլխաւոր նպատակը պիտի ըլլայ այս գիտակցութիւնը թողուլ՝ իբրեւ ժառանգութիւն՝ ապագայ սերունդներուն: